

**КОНСТАНТИН
И ЗАБРАНАТА ЗА АДМИНИСТРАТОРИТЕ
ДА ДЕЙСТВАТ *AD ACQUISTI** (НА БЪЛГАРСКИ
ЕЗИК)**

Проф. д-р Паоло Гарбарино

Университет на Източен Пиемонт, Верчели, Италия

Резюме: В статията се разглежда законодателството на Константин относно забраната на *administratores* да придобиват имущество, като се анализират по-специално CTh. 8.15.1 и CJ. 1.19(20).11. Авторът счита, че първата конституция показва готовността на императора да прилага стриктно закона с териториално разширяване на забраната за придобиване на имущество в рамките на провинцията, така както се твърди и в съчиненията на класическите юристи. Втората конституция, от друга страна, налага специално правило за случая, при който въпросните покупки са опорочени от *metus*, за да се изравни максимално тази ситуация с общата хипотеза, така че да се избегнат прекомерни различия в третирането, произтичащи от прилагането на *actio metus*.

Ключови думи: Константин; провинция; губернатори; администратори; *emptio-venditio*; *actio metus*.

---

* Статията е отпечатана в: *Signa amicitiae. Scritti offerti a Giovanni de Bonfils. A cura di Elio Doveve*. Bari, 2018, p. 133–154. Предоставена е за превод и публикуване на български език в списанието с изричното съгласие на автора.

CONSTANTIN AND THE PROHIBITION FOR
ADMINISTRATORS
TO PROCEED *AD ACQUISTI* (BULGARIAN
LANGUAGE)

Prof. Paolo Garbarino, PhD

University of Eastern Piedmont "Amedeo Avogadro", Italy

Abstract: This article deals with Constantine's legislation on the ban of *administratores* for making purchases and carrying out analyses, in particular, CTh. 8.15.1 and CJ. 1.19(20).11. The author believes that the first constitution shows the emperor's desire to rigorously enforce legislation on the territorial expansion of the ban (purchases made within the province), as expressed in the writings of the classical jurists. The second constitution lays down a special rule for scenarios in which the purchases in question are vitiated by *metus*, to standardise this situation as much as possible, so as to avoid any differences in treatment resulting from the use of *actio metus*.

Keywords: Constantin; province; gubernator; administrators; emptio-venditio, actio metus.

**COSTANTINO E IL DIVIETO PER GLI
ADMINISTRATORES
DI PROCEDERE AD ACQUISTI**

Prof. Dr. Paolo Garbarino

Università degli Studi del Piemonte Orientale “Amedeo Avogadro”, Italia

Abstract: Il saggio si occupa della legislazione di Costantino in tema di divieto degli *administratores* di procedere ad acquisti e analizza, in particolare, CTh. 8.15.1 e CJ. 1.19(20).11. L’A. ritiene che la prima costituzione mostri la volontà dell’imperatore di applicare con rigore la normativa sull’estensione territoriale del divieto (gli acquisti fatti all’interno della provincia), così come enunciata dagli scritti dei giuristi classici. La seconda costituzione detta invece una norma speciale per il caso in cui gli acquisti in questione siano viziati da *metus*, per equiparare il più possibile tale situazione a quella ordinaria, in modo da evitare eccessive disparità di trattamento derivanti dall’impiego dell’*actio metus*.

Parole chiave: Costantino; provincia; governatore; amministratores; emptio-venditio; actio metus.

**

1. Мерките, насочени към предотвратяване и обуздаване на корупцията на държавните служители, и в частност на управителите на провинции, постоянно присъстват в римския правен опит и по този въпрос може да се проследи тяхната значителна приемственост в периода между Късната Република и Империята, макар и с разнообразна последователност на промените¹. Неслучайно и Теодосиевия кодекс, и Юстиниановия кодекс, и Дигестите съдържат отделни титули, посветени на *Lex Iulia repetundarum*, за който правната интерпретация е, че продължава да е основа за санкциониране на корупционните престъпления². Към този закон се добавя императорската намеса с многобройни конституции, насочени към старите и новите форми на корупция и нейното разкриване, като се налага дори актуализиране на старите правила³. Освен това корупцията на публичната администрация и в самата нея в Късната античност е явление, често отбелязвано в източниците като толкова широко разпространено, че според някои учени това е един от факторите, макар и не последният, за кризата на Империята⁴.

¹ Вж. по-специално VENTURINI, C. Per un riesame dell'esperienza giuridica romana in materia di illecito arricchimento dei titolari di funzioni pubbliche. – In: *Scritti di diritto penale romano*. Vol. 1. A cura di F. Procchi e C. Terreni. Padova, 2015, p. 491 (= Per un riesame dell'esperienza giuridica romana in materia di illecito arricchimento dei titolari di funzioni pubbliche. – In: *Panorami*, Vol. 4 [1992], p. 354–384); ID., La corruzione: complessità dell'esperienza romanistica. – In: *Scritti di diritto penale romano*, Vol. 1, p. 532 (= La corruzione: complessità dell'esperienza romanistica. – In: *La corruzione: profili storici, attuali, europei e sovranazionali*. Atti del Convegno: Trento 18–19 maggio 2001. A cura di G. Fornasari e N. D. Luisi. Padova, 2003, p. 5–36); ELIA, F. CTh. 11.11.1: spartiacque fra liceità ed illiceità dei munuscula e degli xenia. – In: *Corruzione, repressione e rivolta morale nella tarda antichità*. Atti del Convegno internazionale. Catania, 11–13 dicembre 1995. A cura di R. Soraci. Catania, 1999, p. 475 ss., с препращане към литературните източници.

² Това са останки от старите къснорепубликански закони за репресиране на *crimina*, както е видно от множеството титули в Теодосиевия и Юстиниановия кодекс и в Книга 48 на Дигестите.

³ По темата вж. GARBARINO, P. Ad legem Iuliam repetundarum. Profili giuridici della repressione della corruzione in età tardo antica. – In: *Dono, controdono e corruzione*. Ricerche storiche e dialogo interdisciplinare. Atti del Convegno “Dono, controdono e corruzione” (Torino, 3–4 dicembre 2015). Università degli Studi di Torino, Dipartimento di Studi Storici. A cura di Gianluca Cuniberti. Alessandria, Edizioni dell'Orso, 2017.

⁴ Вж. по-специално тезата, макар и единично поддържана, на MacMULLEN, R. *Corruption and the decline of Rome*. New Haven, 1988. Trad. ital. *La corruzione e il declino di Roma*. Bologna, 1991. Срв. според мен по-обоснованата и не толкова едностранно представена, всъщност класическа, теза у JONES, H. M. *Il tardo impero romano*, 284–602 d.C. Trad. it. di *The Later Roman Empire*, 284–602: A Social, Economic, and

В сферата на това законодателство може отново да бъде проследена забраната за *administratores* да получават дарения и да придобиват имущество в провинциите, където изпълняват функциите си. Тази забрана не е новост за късноантичното законодателство, тъй като източниците свидетелстват за нейното въвеждане още през републиканския период и за съществуването ѝ по време на Принципата с различни прояви и изменения⁵.

В статията ще се опитам да задълбоча някои аспекти на изследването относно Константиновото законодателство по този въпрос. По-специално ще разгледам CTh. 8.15.1 (един любопитен текст, представляващ откъс от протокол на съдебно заседание пред императора, действащ като правораздавателен орган) и CJ. 2.19(20).11. Това са две императорски конституции, които се отнасят конкретно до забраната за придобиване на имущество, и които ми се струват достойни за по-нататъшно проучване по отношение на резултатите, макар те и досега да са значителни в доктрината, която се е занимавала с тях.

Освен това, за да се разбере по-добре съдържанието им, според мен е важно накратко да се разгледат свидетелствата на юридическите източници по темата, които се състоят, доколкото ми е известно, изключително от фрагменти, включени в Дигестите.

Ако продължим с това изследване, подходящо е също да не правим разлика между забраната за възмездно придобиване и тази за дарение (макар и с последното в случая да не се занимаваме), тъй като те са тясно свързани и често се третират по един и същ начин от юристите – може би поради тяхната обща уредба в *Lex Iulia repetundarum*. При това компилаторите на Теодосиевия кодекс са обединили третирането на материята в едно и също заглавие: CTh. 8.15. *De his, quae administrantibus vel publicum officium gerentibus distracta sunt vel donata*, и този подход съответно е възприет и от компилаторите на Юстиниановия кодекс в титула със заглавие CJ. 1.53. *De contractibus iudicum vel eorum qui sunt circa eos et inhibendis*

Administrative Survey. Oxford, 1964). Vol. 1. Milano, 1973, p. 480–483, 486–489; Vol. 3. Milano, 1981, p. 1517–1522.

⁵ Вж. по-долу в текста.

*donationibus in eos faciendis et ne administrationis tempore propria aedes aedificent sine sanctione pragmatica*⁶.

2. Пристъпвайки към разглеждане на съдебните доказателства по темата, веднага трябва да се отбележи, че в Дигестите няма титул, изрично посветен на гореспоменатите забрани, а сравнително малкото фрагменти на класическите юристи са разпределени в различни титули: D. 1.16. *De officio proconsulis et legati* (precisamente Ulp. 1 *de off. proc.* D. 1.16.6.3), D. 1.18. *De officio praesidis* (Modest. 5 *regul.* D. 1,18,18), D. 18,1 *De contrahenda emptione* (Marc. I. *sing. de delator.* D. 18,1,46; Modest 5 *regul.* D. 18,1,62,pr.), D. 48,11 *De lege Iulia repetundarum* (Paul. 54 *ad ed.* D. 48.11.8; Ven. Sat. 3. *publ. iudic.* D. 48.11.6.2), D. 49.14. *De iure fisci* (Herm. 6 *iuris epit.* D. 49.14.46.2), D. 49.16. *De re militari* (Macer 2. *de re milit.* D. 49.16.13.pr.).

Съставителите на Дигестите очевидно са искали да вмъкнат отделните фрагменти в този титул, който им е изглеждал най-подходящ. Това което се очертава, е фокусиране върху регулирането на поведението на титулярите на публични длъжности и свързания с тяхната дейност санкционен аспект (дори когато фрагментите, както ще видим, са вмъкнати в титул изцяло с частноправна проблематика – например D. 18.1. *De contrahenda emptione*)⁷.

От прочита на цитираните фрагменти се оказва:

- ✓ споменаването на древния произход на забраната за получаване на дарения от държавните служители (с изключение на храни и

⁶ Този титул съдържа една-единствена конституция (CJ. 1.53.1), издадена от Юстиниан през 528 г., за да припомни, или по-скоро да възстанови забраната, отменена на Запад през 451 г. от NovVal. 32, и спомената в конституция на император Хонорий, цитирана в същата NovVal. 32.pr. Вероятно тя е била част от конституция на император Теодосий, но за съжаление не е достигнала до нас.

⁷ Полезно е да се спомене и Mod. 10 *pandect.* D. 12.1.33: *Principalibus constitutionibus cavetur, ne hi qui provinciam regunt quive circa eos sunt negotientur mutuumve pecuniam dent faenusve exercean.* Фрагментът, включен в титула D. 12.1. *De rebus creditis si certum petetur et de condictione*, макар и да не е изрично във връзка със забраната за придобиване, а за преговори или договаряне в най-общ смисъл (*negotiationes*), се отнася до всякаква търговска и предприемаческа дейност, по-специално заеми. Това е още един ясен показател за отрицателното отношение към действията на провинциалните служители, ако се взимат предвид обвиненията спрямо тях от жителите на провинцията. В тази връзка трябва да се отбележи, че Модестин напомня за мерките по императорски конституции (*principales constitutiones*), които обаче не са запазени.

напитки в скромно количество), приписван на неопределен плебисцит⁸;

- ✓ позоваването на мерките по *lex Iulia repetundarum*, който поставя ограничение на стойността на даренията в полза на градските магистрати⁹;
- ✓ споменаването на невъзможността за придобиване по давност на дареното имущество на проконсула или претора в нарушение на закона (*contra legem repetundarum*)¹⁰;
- ✓ споменаването на недействителността¹¹ на покупко-продажбите или договорите за отдаване под наем, които прикриват забранените дарения¹²;
- ✓ позоваването на недействителността на договорите за покупка, сключени от провинциалния управител или *procurator* или от техни сътрудници, както и от военните¹³, имащи за предмет поспециално недвижими имоти, разположени в провинцията, в която те изпълняват своите служебни функции¹⁴;

⁸ Вж. споменаването у Modest. 5 regul. D. 1.18.18: *Plebi scito continetur, ut ne quis praesidium munus donum caperet nisi esculentum potulentumve, quod intra dies proximos prodigatur.*

⁹ Вж. Ven. Sat. 3 publ. iudic. D. 48.11.6.2: *Lege Iulia repetundarum cavetur, [...] utque urbani magistratus ob omni sorde se absterneant neve plus doni muneris in anno accipiant, quam quod sit aureorum centum.*

¹⁰ Вж. Paul. 54 ad ed. D. 48.11.8.pr.: *Quod contra legem repetundarum proconsuli vel praetori donatum est, non poterit usu capi.*

¹¹ Тук се използва терминът за недействителност, за да се определят правните последици от нарушаването на забраната, като в правните източници се използват термините „*irritas*” (Paul. 54 ad ed. D. 48.11.8.1) или „*infirmitas*” („*infirmitas contractu*” – Hermog. 6 *iuris epit.* D. 49.14.46.2), без обаче да става въпрос за *vexata quaestio*, ако разглеждаме тези последици от съвременна гледна точка като „несъществуващи“, „нищожни“ или „унищожяеми“.

¹² Вж. Paul. 54 ad ed. D. 48.11.8.1: *Eadem lex venditiones locationes eius rei causa pluris minorisve factas irritas facit impeditque usucapionem, priusquam in potestatem eius, a quo profecta res sit, heredisve eius veniat*, като фрагментът трябва да се разглежда в тясна връзка с началния фрагмент (*principium*), цитиран в предходната бележка.

¹³ Вж. Macer 2 *de re milit.* D. 49.16,13.pr.: *Milites agrum comparare prohibentur in ea provincia, in qua bellica opera peragunt, scilicet ne studio culturae militia sua avocentur. Et ideo domum comparare non prohibentur. Sed et agros in alia provincia comparare possunt. Ceterum in ea provincia, in quam propter proelii causam venerunt, ne sub alieno quidem nomine eis agrum comparare licet: alioquin fisco vindicabitur.* В следващите параграфи (1 и 2) се определят границите на забраната във връзка с привилегиите на ветераните.

¹⁴ Вж. Modest. 5 regul. D. 18.1.62.pr.: *Qui officii causa in provincia agit vel militat, praedia comparare in eadem provincia non potest, praeterquam si paterna eius a fisco distrahantur;*

- ✓ споменаването на наказание в четворен размер (не се разбира дали се присъжда в полза на продавача или на хазната) за *administratores*, които нарушават забраната за придобиване на имущество¹⁵;
- ✓ позоваването на намесата на данъчните власти, което изглежда се колебае между правото да поискат от купувача предаване на договорената цена и конфискация на придобития имот¹⁶;
- ✓ споменаването на *epistula* на императорите Септимий Север и Каракала, която смекчава забраната за получаване на дарения, като допуска тези със скромна стойност, при условие че те не се превръщат в истинска тегоба (*munus*), наложена на жителите на провинцията¹⁷.

Очертаната по-горе картина очевидно се влияе от избора, направен от компилаторите на Юстиниан – дотолкова че тук-там също има вероятни интерполации в зависимост от издаването на CJ. 1.53.11¹⁸, но тя е единствената, която ни позволява да предположим, макар доста приблизително,

---

Hermog. 6 *iuris epit.* D. 49.14.46.2: *Quod a praeside seu procuratore vel quolibet alio in ea provincia, in qua administrat, licet per suppositam personam comparatum est, infirmato contractu vindicatur et aestimatio eius fisco infertur: nam et navem in eadem provincia, in qua quis administrat, aedificare prohibetur.*

¹⁵ Вж. Marc. I. *sing. de delat.* D. 18.1.46: *Non licet ex officio, quod administrat quis, emere quid vel per se vel per aliam personam: alioquin non tantum rem amittit, sed et in quadruplum convenitur secundum constitutionem Severi et Antonini: geret hoc ad procuratorem quoque Caesaris pertinet. Sed hoc ita se habet, nisi specialiter quibusdam hoc concessum est.*

¹⁶ Вж. Hermog. 6 *iuris epit.* D. 49.14.46.2, цитирана в бел. 14, където се споменава за оценка *aestimatio* преди предаването на хазната, както и Macer 2 *de re milit.* D. 49.16.13.гр., цитирана в бел. 13, в която се акцентира върху *vindicatio* от фиска на земите (*agri*), придобити от военните в провинцията *propter proelii causam*.

¹⁷ Вж. Ulp. 1 *de off. proc.* D. 1.16.6.3: *Non vero in totum Xenii abstinere debet proconsul, sed modum adicere, ut neque morose in totum abstineat neque avare modum xeniorum excedat. Quam rem divus Severus et imperator Antoninus elegantissime epistula sunt moderati, cuius epistulae verba haec sunt: "quantum ad Xenia pertinet, audi quid sentimus: vetus proverbium est: οὔτε πάντα οὔτε πάντοτε οὔτε παρὰ πάντων. Nam valde inhumanum est a nemine accipere, sed passim vilissimum est et omnia avarissimum." Et quod mandatis continetur, ne donum vel munus ipse proconsul vel qui in alio officio erit accipiat ematve quid nisi victus cottidiani causa, ad xeniola non pertinet, sed ad ea quae edulium excedant usum. Sed nec Xenia producenda sunt ad munerum qualitatem.*

¹⁸ По-специално относно забраната за придобиване на имущество е заключението на Марциан в Marc. I. *sing. de delat.* D. 18.1.46: *sed hoc ita se habet, nisi specialiter quibusdam hoc concessum est*, което сякаш е в тясна зависимост от съдържанието на CJ. 1.53.1 – относно служителите в столицата, и е обект на императорската намеса (която ще разгледам по-долу). Тази интерполация е подчертана от романистите (вж. изданието на Mommsen и Krüger на Дигестите ad h. l., където се приписва на Fabrotus).

каква е била общата уредба, върху която са направени нормативните интервенции от IV и V век.

Впечатлението, което се създава при първи прочит е, че забраните се съдържат основно в свидетелства от правораздаването, запазени в различни по вид произведения (като започнем от коментара към Edictum на Паул, през монографии като *Liber singularis de delatoribus* на Марциан, през обобщени съчинения като *Regularum libri* на Модестин или *Iuris epitomarum libri* на късния Хермогениан, до коментарите *De officio proconsulis et legato* на Улпиан и *De officio praesidis* на Модестин). Юристите се занимават с това, като се позовават както на съдържанието на древния *lex Iulia repetundarum*, който предвижда забрана за получаване на дарения билò във връзка със задълженията на управителите на провинции (изрично посочени в *mandata*¹⁹) или най-общо на ръководителите на административни служби, билò във връзка със санкционните последици в резултат на нарушаване на забраната (недействителност на даренията и продажбите, санкция за четворната стойност, дължима на хазната според *aestimatio* на вещта, недопустимост на придобивната давност, сякаш става въпрос за *res furtiva*). Разнообразието от препратки и контексти предполага съответно разнообразие на гледни точки, в рамките на които юристите считат за полезно да се споменават забраните в тяхното разнообразие и във връзка с последиците, произтичащи от тяхното нарушаване.

Съдебният аспект на темата определя един предимно описателен или информативен подход, без да се дава присъда по същество, с изключение на фрагмента от съчинението на Улпиан, в който елегантно е дефинирана намесата на Септимий Север и Каракала, които с *epistula* тълкуват гъвкаво забраната за приемане на *xenia*.

Можем също да предположим каква е основната мотивация за налагането на тези забрани: необходимостта, силно изпитвана от разпръснатите из цялата империя общности, да се противодейства на администрацията в провинциите да се изроди в истински грабежи в ущърб на населението и на отделните граждани (*cives*) и да се забрани поведение, което явно или прикрито е свързано с неоправдан натиск или истински парични злоупотре-

---

¹⁹ Вж. MAROTTA, V. *Mandata principum*. Torino, 1991, p. 138 ss.

би. Изглежда забраните са продиктувани от загрижеността не само за обуздаване, но и за предотвратяване на престъпните поведения на държавните служители и *in primis* на губернаторите. Забранява се поведението не само когато вече е осъществено конкретно увреждане на защитения от санкционната норма обект на посегателство (в специфичния казус на изпълнение и управление на държавната служба), но и поради самия факт на такова поведение (приемане на дарение съвсем не със скромна стойност или придобиване на имот, който не е крайно необходим). Това се счита за абстрактен симптом, че защитените отношения могат да бъдат увредени, независимо от това дали реално е настъпила вреда. В такива случаи санкциите изглежда са предимно от гражданскоправен тип, тоест прогласява се недействителността²⁰ на правния акт, осъществен срещу регулаторните забрани, но не се изключва възможност за повторна сделка от дарителя или от продавача. Това обаче не е напълно ясно, тъй като се споменава и възможна конфискация на имуществото, което е било предмет на покупко-продажбата. От друга страна, корупционният факт в стриктен смисъл, който предполага извършване на нарушението и последвалото го налагане на предвидените наказания, сам по себе си не се доказва от самото сключване на договори за покупко-продажба или от приемането на дарения. Така *fumus* за евентуална корупция или подкуп в този случай води до уподобяване на поведението на управителя или на длъжностното лице до това на крадеца или разбойника, като се предвижда четворно наказание и невъзможност за придобиване по давност на въпросното имущество – предмет на забранената сделка. Отвъд техническите характеристики, предвидени от законодателя, в тези мерки се съзира сигнал за обществена тревога, и то толкова силна, че да предизвика превантивно да се забраняват всякакви сделки, които сами по себе си могат да бъдат напълно безобидни и да не са симптоматични за корупция или злоупотреби на *administratores*.

3. Вече можем да пристъпим към разглеждане на конституциите на Константин, предмет на това изследване.

---

²⁰ Вж. бел. 11.

Да започнем с CTh. 8.15.1²¹. Това е любопитен текст от Теодосиевия кодекс, който възстановява, както споменах, откъс от протокол на съдебно заседание пред самия император Константин, призван да отсъди по жалба, подадена от две жени египтянки срещу решение, взето вероятно от *praefectus Aegypti*²²:

*Agrippina d(ixit): τῷ τόπῳ ἐκείνῳ οὐκ ἐπαγάρχει. Constantinus A. d(ixit): Sed iure continetur, ne quis in administratione constitutus aliquid compararet, unde quidem nihil interest, an in suo pago an in alieno comparavit, cum constet contra ius eundem comparasse. Et adiecit: ignoratis fiscale effici totum, quidquid administrantes comparaverint? Agrippina dixit: τοῦ τόπου ἐκείνου πραιπόσιτος οὐκ ἦν. ἐγὼ ἡγόρασα παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἴδε αἱ ὠναί. Constantinus A. d(ixit): recipient a venditore Codia et Agrippina competens pretium*²³.

Конституцията, понеже цитираният текст с включването му в Теодосиевия кодекс придобива във нормативна стойност, привлича вниманието на учените, по-специално на Mariagrazia Bianchini, към чието ценно изследване обикновено се прави препратка за по-подробно разглеждане и обширни библиографски справки²⁴. При все това някои аспекти на тълкуването, дадено от нея, според мен не са напълно убедителни, както ще се опитам да покажа по-долу.

Както може да се заключи от самия текст в CTh. 8.15.1, обсъжданият случай се отнася до имущество, вероятно земя, закупена от актрисите Кодия и Агрипина от брата на един *praepositus pag*²⁵. Имотът би трябвало да е бил купен от същия *praepositus* в подходящ момент и след това е бил бъ-

²¹ В изданието на Момзен на Теодосиевия кодекс текстът е в титул CTh. 8.15. *De his, quae administrantibus vel publicum officium gerentibus distracta sunt vel donata*, но издателите посочват тук празнина в ръкописа, при което се изгубени неопределен брой конституции.

²² Вж. също и BIANCHINI, M. L'imperatore Costantino e una certa Agrippina. Riflessioni su CTh. 18.15.1. – In: *Sodalitas. Studi in onore di Antonio Guarino*. Vol. 3. Napoli, 1984, p. 1191 ss. = *Temî e tecniche della legislazione tardoimperiale*. Torino, 2008 (от което цитирам), p. 7, n. 21–22, с препратки към друга библиография.

²³ Текстът по-скоро няма *inscriptio*, а не *subscriptio*. В изданието на Момзен конституцията би следвало да има *inscriptio*, която да съдържа датата, като се има предвид CTh. 11.39.5, в който се съдържа част от протокола от заседание пред император Юлиан. Вж. SEECK, O. *Die Zeitfolge der Gesetze Constantins*. Rist. anast. A cura di M. Sargentì. Milano, 1983, p. 116, който счита че CTh. 8.15.1 не е датирана (*undatirbar*). При всички положения изглежда че тя е издадена преди 334 г., която дата е посочена за следващата конституция.

²⁴ Вж. BIANCHINI, M. *L'imperatore Costantino...*, cit.

²⁵ Според BIANCHINI, M. *L'imperatore Costantino...*, p. 7, n. 20, със съответните библиографски препратки, разделението на *pagi* на египетската територия се датира към началните години на IV в. и заменя предходното разделение на топархии.

де отстъпен на брат му. Въпросът се отнася до валидността на първата покупка и съответно валидността на последващите сделки – от *praepositus* към брат му и от него – към двете жалбоподателки и, в заключение, до претенцията на данъчните власти за отнемане на имота въз основа на предположението, че първата продажба е била забранена и следователно недействителна. Даже изглежда вероятно купувачките да са се противопоставили на иска на данъчните власти и като са загубили делото на първата инстанция, да са се обърнали към императора на втора инстанция.

Текстът на конституцията съдържа откъс от доклада за изслушването и се състои от диалог между Константин, който говори на латински, и една от актрисите – Агрипина, която взема думата на гръцки. В подкрепа на собствените си съображения тя заявява че имуществото, което е предмет на делото, не се е намирало в *pagus*, администриран от *praepositus*, който е брат на продавача. Константин отговаря, като припомня, че нормите на *ius* забраняват на всяко длъжностно лице да купува каквото и да е (*iure continetur, quis in administratione constitutus aliquid compararet*) и подобни сделки са нищожни, като отбелязва че няма значение дали имотът се намира или не в управлението от това лице *pagus* или другаде (*nihil interest, an in suo pago an in alieno comparavit*). Следователно първоначалната покупка е извършена в нарушение на закона (*contra ius*), и имотът трябва да се счита за конфискуван, като се има предвид че това се отнася за всичко, което администраторите купуват (*fiscale effici totum, quidquid administrantes comparaverint*). Агрипина репликира, че имотът е извън *pagus*, управляван от *praepositus* (τοῦ τόπου ἐκείνου πραιπόσιτος οὐκ ἦν) и че не е придобит направо от него, а от брат му (ἐγὼ ἠγόρασα παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ). Константин постановява продавачът да върне цената на жалбоподателките, очевидно въз основа на тяхната добросъвестност, като по този начин имплицитно потвърждава недействителността на продажбата и конфискацията на имота.

Това е съдържанието на конституцията. В своето изследване Mariagrazia Bianchini поставя акцент върху два, според нея иновативни, аспекта²⁶:

---

²⁶ Вж. BIANCHINI, M. L'imperatore Costantino..., cit., p. 15 s.

- (1) разширяването на обхвата, така да се каже географски, на забраната, преди това ограничена до покупки, направени в административния район под управлението на съответното длъжностното лице²⁷;
- (2) отчитането на добросъвестността на третия приобретател, с последицата, че в този случай ще се прилага режимът на евикцията, а не този на чистата и обикновена конфискация, с последващото задължение за връщане на платената цена за сметка на продавача.

Второто твърдение отразява точно поведението на императора за закрила по отношение на добросъвестния купувач, вероятно впечатлен и от страстната защита, която лично упражнява една от страните – Агрипина, както не пропуска правилно да подчертае и самата Bianchin²⁸.

Известно недоумение обаче буди у мен първият извод. Преди всичко трябва да се каже, че началната непълнота на конституцията би могла да се отнася не само до нейната *inscriptio*, но и до началния текст (*incipit*) на самата конституция, тъй като изглежда странно, че съставителите са започнали нормативен текст, макар и своеобразен, както е в случая, с думите, изречени от страната по делото, а не от императора²⁹. Това насочва към предположението, че в протокола липсва един откъс, който би могъл да изясни по-добре както различни аспекти на делото, представено за съдебно решение на императора, така и позицията на императора по въпроса. Всъщност гледната точка на ищеца изглежда е достатъчно изяснена от думите, изречени от Агрипина, докато това, което казва Константин, изглежда

---

²⁷ Вж. BIANCHINI, M. L'imperatore Costantino..., cit., p. 16, който уточнява, че затягането на забраната би трябвало да се отнася само до *praepositus pagi* и не се разпростира върху други длъжностни лица, че това би било оправдано „за този малък местен бюрократ – и само за този – поради качеството на задачите му и ограничената територия, на която работи“, но в същото време и от взаимната му обвързаност с другите *pagi* и с *exactor civitatis*, от когото всеки *praepositus pagi* зависи. Наред с Mariagrazia Bianchini, която цитира, BARBERO, A. Costantino il vincitore. Roma, 2016, p. 540, прави общи изводи от конституцията, като я счита за уникална (*unicum*): „законът, накратко, според Константин забранява императорските служители да купуват земя не само в провинцията, която администрират, но навсякъде.“

²⁸ Вж. BIANCHINI, M. L'imperatore Costantino..., cit., p. 17.

²⁹ Вж. СTh. 11.39.5, спомената от Момзен, който твърди, че и в тази конституция трябва да има *inscriptio* с определяне на годината и деня на заседанието пред императора – една кратка фраза на гръцки, предшествана от израза "*Imp. Iulianus A. d(ixit)*", обаче в този случай няма последващо споменаване на друго лице, което взема думата.

зависи от някои уточнения, особено по отношение на обекта на спора и фактическите и правни основания за обжалването, които само могат да се предполагат. Независимо от това, Константин изрично обосновава решението си с правото (*ius*): той го повтаря два пъти: *sed iure continentur, ne [...] и [...] cum constet contra ius eundem comparasse*. Тонът и използваните глаголи показват че императорът иска обективно да установи противоречията на въпросната сделка с действащото право (*ius*).

Терминът *ius* в този контекст може да се отнася и до съдебната практика по разглежданата тема³⁰, която се счита, както знаем, за съществена и неотменима съставна част на късноантичната правна система, свързана с различни проблеми по правоприлагането, отразявани впрочем и от Константиновата канцелария. Освен това, дори ако преценката трябва задължително да е обвързана с актуалното към момента на процеса състояние на източниците, трябва да имаме предвид факта, че до нас не са достигнали други императорски конституции по темата, предхождащи коментирания Константинов текст, макар и за тях да имаме някои косвени сведения³¹. Естествено, може да се предполага че Константиновата канцелария е познавала тези конституции, а единственото възможно пряко противопоставяне на тях са становищата на класическите юристи, посочени в предишния параграф на тази статия. Така, ако изследваме съдържанието на CTh. 8.15.1 в светлината на гореспоменатите текстове, според мен се очертава доста

---

³⁰ Бих искал веднага да обясня, че нямам предвид важното и твърде дискусивно разграничение (или дихотомия) между *tra iura* (впрочем, в множествено число) и *leges*, за което вж. подробно у BIANCHI, Paola. *Iura-leges. Un'apparente questione terminologica della tarda antichità*. Storiografia e storia. Milano, Giuffrè, 2007. Отбелязвам, че по темата за забраната за възмездно придобиване и дарения в предходната на Константин епоха имаме информация предимно от съдебни процеси, които всъщност са и неизменна част от правната уредба в Константиновия период, и които е трябвало да се познават от императорската канцелария, като се предполага че тя ги е свеждала до знанието на императора.

³¹ Императорите се намесват например по темата за даренията, която е тясно свързана със забраната по тази конституция и това изрично се напомня от Улпиан в Ulp. 1 *de off. proc.* D. 1.16.6.3, който споменава *epistula* на Септимий Север и Каракала относно *xenia*; в същия текст Улпиан твърди, че е имало и забрана билò за получаване на дарения, билò за възмездно придобиване на имущество, и че това е уредено в императорски *mandatae*, издадени след тази *epistula* – тълкува се, че те не включват т.нар. *xeniola*. От своя страна Марциан – Marc. I. *sing. de delator.* D. 18.1.46, напомня за една конституция на същите императори, в която е предвидена санкция в четворен размер срещу *administratores*, които не спазват забраните за придобиване на имущество. Модестин в Modest. 10 *pandect.* D. 12.1.33 споменава също (непосочени) конституции, които забраняват на провинциалните управители и техните служители да извършват сделки и да дават парични заеми.

ясно основната съгласуваност между твърденията на юристите и позицията, изразена от императора. По-специално следва да имаме предвид:

Modest. 5 regul. D. 18.1.62.pr.: Qui officii causa in provincia agit vel militat, praedia comparare in eadem provincia non potest, praeterquam si paterna eius a fisco distrahantur.

Hermog. 6 iuris epit. D. 49.14.46.2: Quod a praeside seu procuratore vel quolibet alio in ea provincia, in qua administrat, licet per suppositam personam comparatum est, infirmato contractu vindicatur et aestimatio eius fisco infertur: nam et navem in eadem provincia, in qua quis administrat, aedificare prohibetur.

От тези два текста, наред с други неща, следва, че:

- ✓ забраната се отнася за всеки, който упражнява публична служба, цивилна или военна, в провинцията (*qui officii causa in provincia agit vel militat*), а не само за този, който заема най-високата длъжност на губернатор (билò той *praeses* или *procurator*);
- ✓ тя има за предмет покупка на имоти (наред със строителството на кораби), намиращи се в същата провинция (следователно това не важи за имотите, евентуално закупени в друга провинция, различна от тази, в която администраторът упражнява своята гражданска или военна служба (*officium* или *militia*).

Изглежда очевидно, че прилагането на забраната по географски признак е точно и единствено за съответната на службата провинция. Не виждам каквито и да било намеци – нито в тези два пасажа, нито в други значими пасажии по темата за придобиване на имоти в териториални единици, различни от провинцията³², например в обособени области в рамките на една провинция и ограничени до една зона от нея. В действителност и в другите пасажии, споменати по-горе, косвено се доказва че географската граница на прилагане на забраната е провинцията, в която лицата изпълняват функции на губернатор, служител в неговата администрация или на военен³³.

³² Трябва да се отбележи, че по време на управлението на Константин Египет има статут на провинция – едва при Валент е отделен от Източния диоцез и се обособява като самостоятелен диоцез – вж. JONES, A. H. M. *Il tardo impero*, cit., Vol. 1, p. 187, 531, n. 9. Не е известно обаче дали тези трансформации оказват влияние върху проблемите, които изследвам тук.

³³ Същите текстове на юристите, в които се цитират конституциите, посочени в бел. 31, не опровергават това твърдение: Улпиан в *Ulp.*, 1 *de off. proc.* D. 1.16.6.3 споменава проконсула и *mandata*, съответно неговата гледна точка е изцяло „провинциална“, докато Модестин в *Modest. 10 pandect.* D. 12.1.33 (*principalibus constitutionibus cavetur, ne*

Всъщност причините за това изглежда се подразбират: необходимостта да се защитят жителите на провинцията от евентуални злоупотреби, основани на престижната и силова позиция на губернаторите, съответно и на техните сътрудници, а също и на военните. Това е без значение или поне то е много по-малко, ако покупката е осъществена в друга провинция – дори тя да е родната провинция на съответното лице. Там то действа като обикновен гражданин или се има предвид неговото социално положение, но без прякото влияние на административната власт, която упражнява другаде.

Според мен обаче, въпреки че това не е изрично посочено в конституцията, решението на Константин може да бъде разбрано напълно само ако има позоваване на това географско ограничение.

Ако се тълкува буквално постановеното в CTh. 8.15.1, би се приело че според Константин *ius* забранява на всички *administratores* да извършват всякакви покупки навсякъде където и да се намират. Това, освен че открито изглежда твърде утежнена мярка, но е и в противоречие със споменатата по-горе съдебна практика, както и с последващото, включително и Константиново, законодателство по темата – то изобщо не възприема такава хипотетична новост и потвърждава забраната, отнасяща се винаги до провинцията, в която се изпълнява съответната служба.

Да видим в тази връзка:

*CTh. 8.15.2 (a. 334): Damus provincialibus facultatem, ut, quicumque sibi a numerariis, qui diversis rectoribus obsecuntur, conquesti fuerint aliquas venditiones extortas, inritas inanesque efficiant et male vendita ad venditoris dominium revertantur, amissione etiam pretii illicitis ac detestandis emptoribus puniendis*³⁴.

---

hi qui provinciam regunt quive circa eos sunt negotientur [...] и Марциан – Marc. I. sing. de delator. D. 18.1.46 не правят никакви препратки към тях.

³⁴ Конституцията (към която е *iungenda* CTh. 8.1.4) е особено показателна, доколкото Константин не я отнася направо до всички договори за покупко-продажба, сключени в провинцията (в случая от сътрудниците и служителите на *vicarius – numerarii*), защото тя е насочена към един *vicarius* на Азия, управляващ диоцеза. Но в текста се определя възможността (*facultas*) да се обявят за недействителни покупко-продажбите *extortae* и това се отнася до *provinciales*, а не до тези лица, като имплицитно се предполага посоченото ограничение и за тях.

По отношение на другите цитирани конституции и на самата CTh. 8.15.1 се споменава елемент на изнудване (*venditiones extortas*), който поставя някои проблеми за координиране на мерките, на които ще се спра по-долу в текста, включително и във връзка с една друга мярка на Константин по тази материя (CJ. 2.19(20).11), включена обаче само в Юстиниановия кодекс.

CTh. 8.15.3 (a. 364): [...] Sive igitur in ipsis provinciis, in quibus memorata officia sustinere noscuntur, constiterit eos esse progenitos seu in aliis, omni modo a praedictis comparationibus per provincias, in quibus militant, temperare debebunt [...]³⁵

CTh. 8.15.5 (datazione incerta)³⁶: Omnis se turpibus nundinis administrator abstineat: idem sibi altior iudex, idem mediae dignitatis, idem quicumque vel minimus putet esse praescriptum. 1. Nemo in provincia quam tuetur, donec in eadem commorabitur, aliquid comparandi sumat adfectum: similiter administrantium socii adque participes, quaedam enim uniuscuiusque portio videtur adsector [...]

Струва ми се, че тези конституции доказват наличието на основна съгласуваност с тълкуването, което предлагам на CTh. 8.15.1 – съгласуваност, която в различни аспекти, и не само във връзка с ограниченията за определена провинция, го обединява със сведенията, дадени от съдебната практика, и би било наистина странно изключение, ако тази Константинова конституция се разминава толкова явно с тях.

4. Сега бих искал да анализирам един допълнителен профил на разглеждания в CTh. 8.5.1 казус, който може би досега не е оценяван адекватно. Това е споменаването на забраната за придобиване на имущество, съдържаща се в Γνωμών ἰδιολογί (*Gnomon idiologi*), която според мен може да бъде свързана с CTh. 8.15.1. В *Gnomon idiologi*, 70 може да прочетем:

τοῖς [έν] δημοσίαις χρεΐαις οὗσι οὐκ ἐξὸν ὠνεῖσθαι ἢ ὄ[ανει]ζειν ἐν οἷς π[ρ]αγ[μ]α[τε]υό[ν]ται τόποις οὐδὲ ἰδίοις αὐτῶν ο[ύ]δὲ ἐξ ὑπολόγου [οὐδὲ ἐ]κ προκηρύξεως | ὄλου γομοῦ, οἱ δὲ ὑπόβλητοι τῶν τοιούτων γεινόμε[νοι] ἐψ[ύ]νονται τῷ ἴσῳ, | καὶ αἱ [ά]ντικατάλαξις ἐνίστε ἐκρατή[θη]σαν· τὰ δὲ ἐπ[ί]τιμα τὰ τοιαῦτα, ἐ[ά]ν | μὲν παρὰ ἰδιώτου ἀγοράσῃ, τὴν ἴσην τῶν ἡγορασ[μέ]νων [[τ]ιμήν] συντίμησ[ι]ν, ἐὰν δὲ δανίσῃ, τὸ ἴσον κεφά[λ]αιον, καὶ οἱ ὑπόβλητοι τὰ αὐτὰ κινδύ[ν]ω ἐ[κ]είνων· ἐὰν δὲ πραθέντα, ἦν ἔλαβον καλῆ π[ί]στ[τει] τιμῆν (ed. Riccobono jr.)³⁷.

³⁵ Конституцията се отнася до низшите служители от провинциалната администрация и предвижда изключение от забраната тогава, когато те искат да придобият *res paternae* (CTh. 8.15.3.1: *solas tamen res paternas memoratos mercari posse praecepimus, ita ut apud rectorem provinciae non minoribus pretiis, quam ratio aequitatis exposcit, venditio celebretur*), което изглежда има по-ограничителен смисъл от това, което приема Модестин в *Modest. 5 regul. D. 18.1.62.pr.*

³⁶ Според изданието на Момзен ad h. l. възможната датировка е между 365 и 373 г., а според SEECK, O. *Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 n. Chr.* Stuttgart, 1919, S. 234 – между 368 и 373 г. (с предпочитания към 368 г.).

³⁷ „На тези, които заемат публична длъжност и на техните подчинени не е позволено да купуват или да дават заем в местата, където изпълняват своята служба, нито да купуват необработвани терени или да участват в публични търгове на цялата тази територия; тези, които се поддават на сключване на такива сделки, се наказват по еднакъв начин и понякога получената печалба се конфискува. Паричните санкции са следните: ако са купили от частно лице – стойността, приблизително равна на тази на закупените вещи; ако дават заем – сума, равна на капитала, като заемателите носят същите

Този пасаж ни информира, наред с другото, за съществуването на забраната за държавни служители да правят покупки в местата, където те упражняват своите функции (ἐν οἷς π[ρ]αγ[μ]α-|τεύου[ν]ται τόποις), като уточнява, че се простира върху целия “*nomos*” на тяхната компетентност³⁸. Следователно е ясно, че приложимата практика³⁹ в Египет от епохата на Антонините – епохата, към която е датиран *Gnomon*, свидетелствува за съществуването на забраната за покупка от местните служители, ограничавайки я до областта на тяхната компетенция.

Не знаем дали *Gnomon* е отразил конкретно съдържание на императорските *mandata*, тъй като само от Улпиан научаваме, че те са съдържали такава забрана⁴⁰, т.е. това е от период, последващ този на създаването на документа.

Откъс от речите срещу Верес на Цицерон⁴¹ свидетелствува в най-общ вид, че забраната за губернаторите на провинции да предприемат та-

---

рискове и неблагоприятни последици като тях; ако става въпрос за купени на търг вещи – според цената, която добросъвестно е определена за такива вещи“ (преводът на български е по цитирания от автора италиански превод на текста от S. Riccobono [Junior]).

³⁸ Вж. един полезен коментар на този параграф у RICCOBONO, S. [Junior]. *Il Gnomon dell'Idios Logos*. Palermo, 1950, p. 210 ss.

³⁹ Тук и нататък се използва терминът „практика“ (“*prassi*”), съответно тълкувателна практика или практика по прилагането (“*prassi interpretativa*”, “*prassi applicativa*”), поради характера на *Gnomon idiologi*, който не е официален нормативен сборник или същински императорски *mandatum*, а по-скоро сборен текст, предназначен да подпомага местните администратори при упражняване на техните функции, както това се твърди в предговора на самия *Gnomon idiologi*. Впрочем, официалният произход на *Gnomon* се твърди например от ALESSANDRÌ, S. *Le vendite fiscali nell'Egitto romano*. Vol. 1. Da Augusto a Domiziano. Bari, 2005, p. 210 ss., според когото това е един специфичен нормативен текст, издаден от Август. Преобладава мнението, че запазеният текст, за който става въпрос, е осъвременен, като се държи сметка за конкретните проблеми по отношение на служителите в Египет, с които те се сблъскват при упражняване на административната си служба.

⁴⁰ Вж. Ulp. 1 de off. proc. D. 1.16.6.3: [...] *Et quod mandatis continetur, ne donum vel munus ipse proconsul vel qui in alio officio erit accipiat ematve quid nisi victus cottidiani causa, ad xeniola non pertinet, sed ad ea quae edulium excedant usum [...]*, където наред със забраната да се получават дарения или *munera* се споменава също и *emere* във фраза, която сякаш възпроизвежда *ductus* на една същинска нормативна разпоредба. Вж. и MAROTTA, V. *Mandata principum*, cit., p. 138 s., който счита че този принцип може би е кодифициран в *mandata* още в началото на Принципата. Вж. в този смисъл и GUARINO, A. *Storia del diritto romano*. 10. ed. Napoli, 1994, p. 615.

⁴¹ Cic. *Il Verr.* 4.5(9–10): *Videte maiorum diligentiam, qui nihildum etiam istius modi suspiciabantur, verum tamen ea quae parvis in rebus accidere poterant providebant, Neminem qui cum potestate aut legatione in provinciam esse profectus tam amentem fore putaverunt ut emeret argentum, dabatur enim de publico [...]* *Quae fuit causa cur tam diligenter nos in provinciis ab emptionibus removerent? Haec, iudices, quod putabant ereptionem esse, non emptionem, cum venditori suo arbitrato vendere non liceret. In provinciis intellegebant, si is qui esset cum imperio ac potestate quod apud quemque esse*

кива покупки на имоти в своите провинции съществува отдавна. Но правните източници (доколкото успях да установя) от епохата на Северите насетне свидетелстват за съществуването на забраната и за второстепенните длъжностни лица⁴², разширена върху цялата провинциална територия. Ние обаче не знаем дали съдържанието в откъса в *Gnomon* отразява точно действителността към момента правна уредба или има само местно правоприложение, както и дали нормативните разпоредби, все от епохата на Северите, които уреждат тази материя, понякога по по-рестриктивен начин⁴³, понякога с по-голяма широта⁴⁴, са повлияли на прилагането на забраната в Египет и в каква точно насока. Каквото и да приемем, споменатото в този източник изглежда полезно да се използва за казуса в разглежданата конституция.

Макар предпазливо и с предположения, позицията на актрисите в СTh. 8.15.1 може да намери своето вътрешно обосноваване именно в практика, споменатата от *Gnomon idilogi* 70. Нека да прегледаме изреченията, които според протокола се изричат от Агрипина: τῷ τότῳ ἐκείνῳ οὐκ ἐπαύραρχε; τοῦ τόπου ἐκείνου τραπτόσιτος οὐκ ἦν. Да се настоява на факта, при това пред императора, че *praepositus* е извършил покупката в *pagus*, различен от този, който е управлявал, изглежда оправдано само въз основа на солидна аргументация, състояща се в тълкувателна практика като тази, засвидетелствана в *Gnomon*⁴⁵. Дори може да се поддържа, че самата

---

temere vellet, idque ei liceret, fore uti quod quisque vellet, sive esset venale, sive non esset, quanti vellet auferret [...].

⁴² Един откъс от *Lex agraria tabulae Bembinae* (датиран към 111 г. пр.Хр.) изглежда акцентира върху забраната за служителите и военните да придобиват имущество в провинциите (Il. 54-5; FIRA, Vol. 1. Leges, n. 8). Вж. MAROTTA, V. *Mandata principum*, cit., p. 139 s., n. 38, който предполага че в същата епоха аналогична норма е в сила и за сътрудниците на провинциалните управители. Според един пасаж от Цицерон – *// Verr. 4.5(9–10)*, цитиран в предходната бележка, изрично се споменават само ръководителите на провинциалната администрация (*neminem qui cum potestate aut legatione in provinciam esset profectus; is qui esset cum imperio ac potestate*).

⁴³ Вж. Marc. I. *sing. de delat.* D. 18.1.46, който споменава конституцията на Септимий Север и Каракала относно санкцията в четворен размер, докато в *Gnomon idilogi* 70 санкцията е според справедливо определената стойност на вещта.

⁴⁴ Вж. Ulp. *1 de off. proc.* D. 1.16.6.3 по въпроса за *xenia*.

⁴⁵ Което очевидно не означава че актрисите (или по-скоро техните адвокати) са основали защитите си пряко според документ като *Gnomon*, който, както изглежда (макар и със спорна дата), е предназначен за вътрешно ползване в администрацията. Вж. MODRZEJEWSKI, J. – In: *Textes de droit romain*. P. F. Girard e F. Senn [Eds.]. 7. éd. Paris, 1967. Tome II. Les lois des Romains. 7. éd. Pubblicazione curata da Vincenzo Giuffrè. Università di Camerino. Jovene, 1977, p. 13 s. Между другото, лингвистичната аналогия между *Gnomon* и твърденията на Агрипина, състояща се в употребата на

жалба срещу решението на първата инстанция намира най-очевидната си обосновка в подобна практика, която очевидно не е приета от *praefectus Aegypti*, издал решението на първата инстанция. Нямаме сведения обаче за някаква изрична регулаторна промяна, свързана с въвеждане скоро преди процеса на системата на разделянето на територията на *pagi*, които заместват топархиите.

Решението на Константин отхвърля предложеното от жалбоподателските тълкуване и следователно надделява общото правило, така както се опитам да го реконструирам по отношение на местната практика, макар и абстрактно обоснована в конкретния случай, въз основа на особената структура на египетската администрация, която е изградена върху широко разгърнатата мрежа от териториални райони, именно *pagi*. Мотивацията на императора по същество при този избор може да се предполага в две тясно свързани помежду си насоки: (1) защитата на жителите на провинциите по отношение на винаги възможните злоупотреби на местните *administratores* и (2) ограничената територия на *pagi* и тяхната взаимна зависимост, така че ако се приложи (или продължи да се прилага) най-благоприятна за *praepositi* интерпретация, би съществувал риск да изпазват от съдържание, макар и частично, забранителната норма⁴⁶.

5. Последното развито твърдение предполага едно по-задълбочено сравнение на CTh. 8.15.1 с две други конституции на Константин, които се занимават със същия въпрос и които вече съм имал повод да разгледам. Да започнем с конституцията от 334 г., отнасяща се до *numerarii*⁴⁷, която съставителите на Теодосиевия кодекс разделят на две отделни части⁴⁸:

думата *τόπος*, и в двата източника не ми изглежда толкова относима, за да потвърди автентичността на този термин.

⁴⁶ Това всъщност се твърди от Mariagrazia Bianchini, макар да има известно различие в тезите ѝ, като аргументира същината на задълженията и ограничената територия, на която осъществява службата си *praepositus*, и подчертава „взаимната му обвързаност със съседните *pagi*, които са подчинени на *exactor civitatis*, от когото зависи всеки *praepositus pagi*“ (BIANCHINI, M. L'imperatore Costantino..., cit., p. 16).

⁴⁷ Така наречените „*numerarii*“ са счетоводители във всички публични служби – цивилни или военни, в централната или периферната администрация – вж. GIZEWSKI, C. s.v. *numerarius* – In: *Neue Pauly*, Vol. 8, S. 1052 s. Разглежданата конституция (CTh. 8.1.4+8.15.2) се занимава с *numerarii qui diversis rectoribus obsequuntur*, т.е. тези, които са на служба в провинциалната администрация.

⁴⁸ CTh. 8.1.4 и CTh. 8.15.2 първоначално са били части от една конституция – това се вижда от нейния адресат – Веронициан, *vicarius Asiae*, и датиране – вж. Момзен в неговото издание на Теодосиевия кодекс (*Prolegomena*, CCXXII). SEECK, O. Die Zeitfolge

*CTh. 8.1.4: Vorax et fraudulentum numerariorum propositum, qui diversis rectoribus obsequuntur, ita inhibendum est, ut et antea sanximus et nunc itidem sancimus, conditioni eos subdi tormentorum et eculeis adque lacerationibus subiacere nec ultra biennium hoc fungi obsequio. ET CETERA*⁴⁹.

CTh. 8.15.2: POST ALIA: Damus provincialibus facultatem, ut, quicumque sibi a numerariis, qui diversis rectoribus obsecuntur, conquesti fuerint aliquas venditiones extortas, inritas inanesque efficiant et male vendita ad venditoris dominium revertantur, amissione etiam pretii illicitis ac detestandis emptoribus puniendis.

Конституцията е адресирана до *vicarius Asiae* и следователно е сигурно, че засяга *numerarii*, които служат в провинциите. Отношението на императора към тези служители е безкомпромисно: Константин повтаря предишно свое разпореждане, недостигнало обаче до нас, с което декларира, че те могат да се подлагат на разпит с изтезания⁵⁰ – нещо, което изглежда че *numerarii* са се опитвали да променят с помощта на някои губернатори. За това сякаш намеква Константин, когато споменава проект, подкрепен от различни губернатори (*propositum, qui diversis rectoribus obsequuntur*), към който обаче императорът е толкова враждебно настроен, че го определя *vorax* и *fraudolentum*. Той предписва още продължителността на службата им да бъде ограничена до две години⁵¹.

Възможно е това недоверие (очевидно възникнало отдавна, както е видно от различни последващи конституции) да е зависело също и от задължения от фискален тип, които са им били възлагани, и по-специално от воденето на списъците на данъкоплатците. Това, което е сигурно, е че Константин се изразява с категорична строгост относно намерението им да

---

der Gesetze, cit., S. 112, също предлага обединяване на тези фрагменти с CTh. 11.16.6, която конституция според *inscriptio* е издадена от Констанций и Констант (и е датирана според Момзен на 7 май 346 г.), но е адресирана до Баронициан – *vicarius Asiae Baronicianum*. Впрочем, в съдържанието на тази последната конституция с фискална тематика, и следователно относима и към функциите на *numerarii*, не става въпрос за придобиването на имущество от местните служители и за отношенията между тях и жителите на провинцията, а за служителите в двореца и жителите на Константинопол, следователно тя е странична за това ми изследване.

⁴⁹ Изразът “*et cetera*” в края на CTh. 8.1.4 подсказва, че в оригиналния си вид тази конституция предхожда CTh. 8.15.2, в която от своя страна веднага след *inscriptio* следва “*post alia*”.

⁵⁰ Подлагането на *numerarii* на изтезания е потвърдено по-късно от Юлиан в CTh. 8.1.6 (362 г.) и от Валент в CTh. 8.1.9 (365 г.), и е в сила и в Юстиниановата епоха, както е видно от запазването на нормите в неговия кодекс – билд CTh. 8.1.4 (съответно като CJ. 12.49.1), билд CTh. 8.1.9 (съответно CJ. 12.49.2).

⁵¹ Продължителността на тяхната служба е увеличена на 5 години от Юлиан (CTh. 8.1.8 от 363 г.) и намалена на 3 години от Валент (CTh. 8.1.9.1 от 365 г.). Тригодишна продължителност е предвидена и в CTh. 8.1.13 (382 г.) и от CTh. 8.1.15 (415 г.).

избегнат мъченията, като говори за тяхната алчност и измами. Тези изрази като че ли намекват и за предполагаема широко разпространена склонност на тези служители към изнудване⁵². Тонът е различен във втория фрагмент на конституцията⁵³. В него (CTh. 8.15.2) императорът се намесва, за да защити жителите на провинцията (*provinciales*),⁵⁴ които се оплакват че са принудени да продават каквото и да било на *numerarii* (*conquesti fuerint aliquas venditiones extortas*). Предвижда се недействителност на тези *venditiones*⁵⁵, връщането на правото на собственост (*dominium*) върху имуществото на продавача⁵⁶ и правото му наред с това да запази получената цена като наказание срещу подобни „незаконни“ купувачи (*amissione etiam pretii illicitis ac detestandis emptoribus puniendis*).

Мерките, предвидени от CTh. 8.15.2 от 334 г., в случая конкретно по отношение на *numerarii*, напомнят на вече постановеното по принцип от самия Константин през 326 г. с CJ. 2.19(20).11 – една конституция, запазена само в Юстиниановия кодекс:

CJ. 2.19(20).11. Si per impressionem quis aliquem metuens saltem in mediocri officio constitutum rei suae in eadem provincia vel loco, ubi tale officium peragit, sub venditionis titulo fecerit cessionem, et quod emptum fuerit reddatur et nihilo minus etiam pecunia retineatur: simili poena servanda, si qui vel coniugis vel amici nominibus abutentes praedam tamen sibi adquirunt.

---

⁵² Подобно е отношението към тези лица на император Юлиан в CTh. 8.1.6: *numerarii, qui publicae rationes civitatum versutis fraudibus lacerare didicerunt [...]*. В CTh. 8.1.4 Константин сякаш изразява цялостна оценка (или „предубеденост“) по отношение на *numerarii*, предизвикана от техния *propositum*, докато Юлиан се занимава само с тези, които причиняват увреждане.

⁵³ Като се вземе предвид цялостната уредба, изглежда основателно да се говори за политиката на Константин да „забрани обогатяването на служителите за сметка на данъкоплатците“ – вж. BARBERO, A. *Costantino il vincitore*, cit., p. 539.

⁵⁴ За BARBERO, A. *Ibidem*, по този начин императорът насърчава жителите на провинциите да търсят помощ и да завеждат дела.

⁵⁵ Тези продажби (*venditiones*) са определени като *inritae* и *inanae* и при тях се прокламира нищожност – вж. KASER, M. *Das römische Privatrecht*. Vol. 2. *Die nachklassischen Entwicklungen*. 2. Aufl. München, 1975, S. 90, n. 43, според когото по отношение на забранените сделки, сключвани от администратори, не се прилага разграничението между *ius civile* и *ius honorarium* и те се считат за нищожни („*als nichtig*“).

Трябва обаче да се има предвид и конституцията в CTh. 8.15.2, където се разглеждат казуси, в които има упражнено насилие (*vis*) върху жители на провинцията и те са във връзка с т.нар. забранени продажби, макар при тях да няма опорочаване с насилие.

⁵⁶ Това изглежда се тълкува като белег, че покупко-продажбата директно прехвърля собствеността върху имуществото, което е неин обект. Вж. KASER, M. *Das römische Privatrecht*, cit., S. 386.

В нея се санкционират продажбите в полза на провинциални служители, дори и с нисък ранг (*saltem in mediocri officio constitut [i]*), като се предвижда връщането на вещта на продавача и правото на последния да задържи цената.

Поставено обаче е изискването гореспоменатите продажби да са провокирани от заплашване (*metus*) от страна на служителите (*si per impressionem quis aliquem metuens [...]*), като изразът “*per impressionem*” може би насочва към оказването на по-сериозен натиск и принуда към продажба, когато не е достатъчен обикновеният респект и т.нар. „благоговеен страх“⁵⁷ пред служителите).

Това изискване е добре разбрано от юстиниановите компилатори, които поставят конституцията в титула, посветен на *metus* (CJ. 2.19(20) *De his quae vi metus ve causa gesta sunt*). Сигурно конституцията е била включена и в Теодосиевия кодекс, но понеже не знаем в кой титул, можем само да предполагаме, че според проблематиката (*ratione materiae*) е била в CTh.8.15, тъй като при запазеното състояние на ръкописите няма следи на титул, посветен на *metus*⁵⁸. Ако това се приеме, тя е трябвало да бъде пос-

⁵⁷ Преди това обаче, според Диоклециан (CJ. 11.19(20).6 от 294 г.) само фактът че страна по договора е сенатор, не е достатъчен за да се предполага заплашване (*metus*). В CJ. 11.19(20).8 той изключва *metus* когато договорът (в случая продажбата) е сключен с надеждата продавачът да избегне изпълнение на *civilia munera*. Не мога да се съглася с HARTKAMP, A. S. *Der Zwang im römischen Privatrecht*. Amsterdam, 1971, S. 68 ff., който поддържа, че в къснокласическата епоха забраните за придобиване на имущество от служители интегрират хипотеза на заплашване *metus*, но без упражняване на насилие (*vis*) (“*metus ohne vis*”). Струва ми се че този израз води до смесване на обикновените случаи на договори, сключени в нарушение на забраната, с тези, при които има упражняване на насилие от страна на *administrator* и използването на термина *metus* в правно-технически смисъл, с всички белези според правната уредба (сериозна и действителна заплаха за значително увреждане срещу лицето или неговите близки или срещу имуществото му – вж. TALAMANCA, M. *Istituzioni di diritto romano*. Milano, 1990, p. 244). В този случай могат да се използват средства, които имат произход в преторската практика като *in integrum restitutio ob metum* или *actio quod metus causa* (против това е HARTKAMP, A. S. *Der Zwang*, cit., S. 69). Според мен, ако това разграничаване не се счита за стабилно, не би могло да се разбере съотношението между CTh. 8.15.1 и CJ. 11.19(20).11, което ще разгледам накратко.

⁵⁸ Несъмнено, CTh. 2.16 е титул, посветен на *in integrum restitutio*, който обаче е преминал единствено в *Breviarium Alaricianum*. Титулът съдържа конституции, посветени само на *restitutio in integrum propter aetatem*: така е и в аналогичния титул в Юстиниановия кодекс – CJ. 2.21 е със заглавие *De in integrum restitutione minorum XXV annis*. В CJ. 2.19(20) *De his quae vi metus ve causa gesta sunt*, наред с разглежданата конституция на Константин се съдържа само още един късноантичен текст: CJ. 2.19(20).12 от 415 г., който в Теодосиевия кодекс е включен като CTh. 3.1.9 в титула CTh. 3.1 *De contrahenda emptione*. Това от своя страна подкрепя и подсилва хипотезата, че в Теодосиевия кодекс няма специален титул, посветен на *metus*, като може да се предполага, че CJ. 2.19(20).11 се съдържа в CTh. 8.15.

тавена преди запазената конституция в CTh. 8.15.1, от която не е запазен началният текст⁵⁹.

Изискването да е осъществено заплашване (*metus*) е в съответствие със съдържанието на CTh. 8.15.2, в който се разглеждат *venditiones extortae*. Има и пълна последователност в последиците, предвиждани в двата текста: връщане на продаденото по този начин имущество (*quod emptum fuerit reddatur / продажба ad venditoris dominium revertantur*) и задържане от продавача на платената му цена (*denarnia retineatur / amissione etiam pretii [...] emptoribus puniendis*).

Може да се отбележи относително по-голяма степен на „техничността“ на използвания език в CTh. 8.15.2: уточнява се например че *venditiones extortae* трябва да се счита за *inritae inanesque*⁶⁰ и се говори за *reversio* на *dominium* на вещта към продавача при предположение за осъществено прехвърляне на собствеността, докато в CJ. 2.19(20).11 ситуацията е описана по малко по-емпиричен начин (например, говори се за *cessio* на имуществото, а не за прехвърлянето на *dominium*, за *retentio* на *pecunia*, а не на цената). В тази конституция се споменава също – което не присъства в първата – за покупки, направени чрез подставени лица, към които се обявява същото отношение (*simili poena servanda, si qui vel coniugis vel amici nominibus abutentes praedam tamen sibi adquirunt*)⁶¹.

Доктрината постави проблема за съгласуваността между CJ. 2.19(20).11 и късноантичните сведения от периода след издаването ѝ, които, следвайки гореспоменатата правна традиция, дори не намекват за

---

⁵⁹ Момзен, както вече припомних, в изданието си на Теодосиевия кодекс ad h. l., споменава, че първоначално липсва *constitutiones aliquot*.

⁶⁰ Изразът, както посочих по-горе в бел. 55, е свързан с посткласическата уредба относно насилието и умишлените действия като основание за недействителност/нищожност на сделката, като се има предвид и уредбата в *ius civile* и *ius honorarium*: вж. KASER, M. Das römische Privatrecht, cit. S. 89 f.; TALAMANCA, M. Istituzioni, cit., p. 244; PUGLIESE, G. Istituzioni di diritto romano. 2. ed. Torino, 1990, p. 764.

⁶¹ Придобиването чрез подставено лице е приравнено на придобиването пряко от *administratores* според Marc. I. *sing. de del.* D. 18.1.46 и според Hermog. 6 *iuris epit.* D. 49.14.46.2. По отношение на военните вж. Macer 2 *de re milit.* D. 49.16.13.pr.

евентуално необходимото наличие на *metus*, за да се обяви покупко-продажбата за нищожна⁶².

Така например се предполага, че Константин е направил нововъведение в предходното законодателство, което предвижда само проста забрана за покупка на имущество, като с конституцията в CJ. 2.19(20).11 въвежда като необходимо изискване наличието на *metus*, осъществено спрямо продавача. От това следва да се приеме, че покупките, за които заплашването не е доказано, биха били валидни⁶³. Нововъведението обаче скоро е било изоставено, защото конституциите на неговите приемници във властта отново се връщат към простата забрана⁶⁴.

Според мен тази интерпретация на конституциите изглежда необезпокояваща. Струва ми се по-вероятно, че Константин в CJ. 2.19(20).11 съвсем не се е стремил да ограничи забраната за закупуване само до случаите, в които е налице *metus*, възприеман като форма на насилие (*vis*). Всъщност конституцията не казва нищо за това. Тя е конструирана като едно дълго хипотетично сложно изречение, в което се взема предвид фактът, че продажбата е извършена под недопустим натиск от страна на длъжностното лице: *si per impressionem quis aliquem metuens saltem in mediocri officium [...]*. Текстът описва типичен случай на *metus*, който трябва да се разграничава от случаите, в които продажбата е извършена без той да е проявен, и без да е упражнено каквото и да е насилие (*vis*) върху продавача. Като се

⁶² Вж. обширния синтез на BIANCHINI, M. L'imperatore Costantino..., cit., p. 8 ss., n. 24, с препращане към библиографията.

⁶³ Вж. HARTKAMP, A. S. Der Zwang, loc. cit.; BIANCHINI, M. L'imperatore Costantino, cit., p. 9, n. 24, които се присъединяват, макар и предпазливо, към мнението на DUPONT, C. La vente et les conditions socio-économiques dans l'empire romain de 312 à 535 après Jésus-Christ. – In: RIDA, Vol. 19, 1972, p. 277 s., според когото предполагаемата реформа на Константин, която изисква санкциониране на сделките за покупко-продажба, сключвани с *administratores* и опорочени от насилие, е била в действие за един кратък период, който приключва през 340 г., малко след смъртта на императора, защото следващите конституции не съдържат сведения за изнудване и натиск. Допълва се, че ако се приеме тази хипотеза, CTh. 8.15.1 трябва да се счита за предходна на CJ. 2.19(20).11, тъй като в първата конституция няма никаква следа, че първоначалната покупко-продажба е опорочена с насилие (*vis*): след издаването на CJ. 2.19(20).11 при липсата на порок трябва да се приеме валидността на такава покупко-продажба. В този случай CJ. 2.19(20).11, който текст, припомням, е датиран към 326 г., не би следвало да бъде включен в Титул CTh. 8.15 и да се използва като хронологичен критерий за следващите конституции в Теодосиевия кодекс.

⁶⁴ Изключително ясна в този смисъл е конституцията в CTh. 8.15.5.1: *nemo in provincia quam tuetur, donec in eadem commorabitur, aliquid comparandi sumat adfectum: similiter administrantium socii adque participes, quaedam enim uniuscuiusque portio videtur adsector.*

има предвид това, като реванш конституцията твърди, че обикновената продажба, неопорочена от *metus*, следва да се счита за валидна. Но при наличието на *metus* правната уредба дава обичайните процесуални средства за защита⁶⁵, и по-специално *actio metus*, който, както ще припомним, предвижда санкция в четворен размер на цената⁶⁶ (освен ако не е имало връщане – *restitutio* на имуществото) или *restitutio in integrum* (ако допуснем, че то все още съществува в епохата на Константин). Вместо това обаче императорът постановява, че санкцията – и тя е ясно определена в конституцията⁶⁷ – е в единичната стойност на продадената вещ (*simplum*) и че продавачът има право да получи обратно вещта (*et quod emptum fuerit, reddatur*), като задържи получената цена (*nihilo minus etiam denarnia retineatur*).

Ако това тълкуване е правилно, изглежда Константин е искал да начертае един вид специален иск – *actio metus*, в случая, в който обектът на сделката е бил покупко-продажба и порокът (*vis*) е осъществен от *administrator*. В случая се предвиждат последици, различни от тези по обикновения иск – *actio metus*, или изобщо по отношение на другите правни инструменти, които обичайно се предвиждат в случай на *metus*.

Макар да имаме предвид неточните и несигурни сведения относно тази материя, тъй като източниците, както е видно, са непълни и съвсем не

---

⁶⁵ Както вече отбелязах, преодоляването на различието между *ius civile* и *ius praetorium* би трябвало да повлияе на процесуалната уредба на *metus*, като *actio metus* и *in integrum restitutio* се сливат. Това се постига в Юстиниановата епоха (вж. KASER, M. Das römische Privatrecht, cit., S. 90), обаче стъпките, които довеждат до този резултат, не са много ясни. Аргументацията би трябвало да се задълбочи, но това не е възможно в тази статия.

⁶⁶ HARTKAMP, A. S. Der Zwang, cit., S. 69 f. поставя под съмнение, че в късноантичната епоха е запазена *actio in quadruplum*, като отбелязва че тя е спомената само в *Paulus Sententiae* 1.7.4 и предпочита да мисли, че става въпрос за иск, който има същата функция като *in integrum restitutio*. Впрочем, *actio de eo quod metus causa factum sit* е припомнена в IJ. 4.6.24 и 27 като съдържаща санкция в четворен размер. В CTh. 4.20.4 (с неопределена дата, но след 386 г.) *actio metus* се споменава като иск, предявяван в рамките на една година, без обаче да става въпрос за санкция. Както се отбелязва, според Marc. I. *sing. de delat.* D. 18.1.46, санкцията в четворен размер за обикновените покупки (които не са опорочени от *vis*) е предвидена в конституцията на Септимий Север и Каракала. Такава санкция за обикновените сделки повече не се споменава в запазените късноантични конституции, с които разполагаме, нито пък в CJ. 1.53.1, издадена от Юстиниан, която се счита, че урежда материята *ex novo*.

⁶⁷ Това препраща към казуса, в който покупко-продажбата е сключена чрез подставено лице: *simili poena servanda, si quis vel coniugis vel amici nominibus abutentes praedam tamen sibi adquirunt*.

лесни за тълкуване и съпоставяне, можем да се опитаме да изясним по-добре причините за тази интерпретация.

Според мен те трябва се търсят в липсата на координираност между нормите – би могло да се провери съотношението с нормалния случай на продажба, която не е опорочена от очевидна *vis*. Тогава купувачът би загубил имуществото (макар да не е ясно дали в полза на данъчните власти или то се връща на продавача) и би трябвало да плати за оценяването му (*aestimatio*), като и тук не е ясно дали това е в полза на продавача, като частно наказание, или в полза на данъчните власти. В случай на упражняване на *actio metus* наистина е вярно, че купувачът рискува да бъде осъден на четворна санкция, но ако се съобрази с “*arbitratus de restituendo*”, той би избегнал наказанието и след връщането на имуществото би имал право да си получи обратно цената⁶⁸. Но това не е предвидено в случай на неопорочена от *metus* продажба. Освен това *actio metus* води до споменатата санкция в четворен размер само ако е упражнена в рамките на година от извършване на *metus* – в противен случай тя е ограничена до *id quod ad eum pervenit*.

Изтъкнатите различия крият риска в случай на очевидно насилие (*vis*) длъжностното лице да претърпи не толкова сериозни последици в сравнение със случая, в който не е имало *vis*, а продавачът реши да се защити с обикновените действия, предоставени в случай на заплашване (*metus*). Следователно решението на Константин изглежда се стреми да коригира това възможно противоречие, с което се рискува да се облагодетелства онзи, който всъщност е имал по-укоримо поведение. По принцип изглежда разумно искането на императора да уподоби, или по-скоро да доближи, що се отнася до ефектите на санкционно-процедурното ниво, продажбата, опорочена от насилие, до обикновената, но забранена продажба, без обаче да отменя традиционната забрана за покупка за *administratores*.

---

⁶⁸ За връщането на платената цена вж. становището на CALORE, E. *Actio quod metus causa. Tutela della vittima e azione in rem scriptam*. Milano, 2011, p. 353 ss., която отбелязва, че дори при плащането на четворната стойност (*quadruplum*) купувачът трябва да върне цената. Тя цитира като изключение от правилото продажба, при която има изнудване от лице, което злоупотребява със своята длъжност (р. 355), като се позовава основателно на С. 2.19(20).11 и на С. 8.15.2.

Струва ми се, че това тълкуване има предимството да координира по-добре Константиновите мерки помежду им и с последващите късноантични конституции по този въпрос, премахвайки необходимостта от хипотезиране за един, макар и кратък период, в който гореспоменатата забрана е била ограничена само до случаите, в които е било упражнено действително насилие (*vis*) над продавач. От това следва и хипотезата, че CJ. 2.19(20).11 би могъл да намери място в CTh. 8.15 – титулът от Теодосиевия кодекс, посветен на тази забрана, и преди сегашната CTh. 8.15.1, стремейки се – може би само отчасти – да запълни първоначалната празнина в гореспоменатия титул. Така изглежда очевидно, че в светлината на предложената реконструкция няма противоречия между първата и втората разпоредба.

От съпоставката между двата текста се откроява обаче един пункт, по който е необходимо да се направи допълнителна бележка. CJ. 2.19(20).11 съдържа уточнение за мястото, където трябва да се намира имуществото, така че да се прилагат предвидените от него мерки:

Si per impressionem quis aliquem metuens saltem in mediocri officio constitutum rei suae in eadem provincia vel loco, ubi tale officium peragit et rell.

Както се вижда, конституцията говори за покупка на имот в същата провинция или място (*in eadem provincia vel loco*), където чиновникът упражнява службата си. Наличието на *locus* редом с *provincia* води до извода, че в конституцията от 326 г. се уточнява ограничението на забраната до териториалната зона на действие на *officium* – *provincia* за управителите и, вероятно, за длъжностните лица, които са техни преки сътрудници, а по-малък териториален район – за длъжностните лица в местните административни единици.

Изясняването изглежда уместно именно защото конституцията засяга всички субекти на административни длъжности – дори и тези, които отговарят за *mediocre officium*, което би могло да се отнася именно за териториален район във вътрешността на провинцията, какъвто е бил *pagus* в Египет. Напълно ясно е, че горепосоченото уточнение може да контрастира на съдържанието на CTh. 8.15.1 и с тълкуването, предложено за тази конституция. Според мен не е възможно да се стигне до заключение, което напълно да удовлетворява установеното противоречие, но въпреки това ми

се струва също толкова възможно да се следва тълкувателна линия, която се опитва да ѝ даде такова обяснение.

Със сигурност може да се мисли за промяна в позицията на императора (и/или на императорската канцелария) по въпроса: ако горното тълкуване на CJ. 2.19(20).11 е точно, то трябва да е било преди CTh. 8.15.1 и следователно нищо не би ни попречило да мислим за възможно връщане (*revirement*) на съответната уредба. Законодателството в Късната античност често е много хаотично и противоречията, реални или дори само привидни поради най-разнообразни случайни причини, не са рядкост. Основната съгласуваност с правната традиция, на която Константин се позовава в CTh. 8.15.1, за да обоснове решението си, следователно би била по някакъв начин новост, все още невъзникнала към момента на издаване на предишната конституция (това, наред с други неща, може да помогне да се обясни привеждането от жалбоподателя на аргументи, почерпени от нея, засвидетелствано от CTh 8.15.1).

Може би едно по-убедително тълкуване би могло да се основава на факта, че CJ. 2.19(20).11 при всички обстоятелства е *lex specialis*, издаден, както се опитам да покажа, за единствената хипотеза, в която покупките на *administratores* са „опорочени“ от *metus*. От тази гледна точка правилата, съдържащи се в двете конституции, могат да бъдат напълно съгласувани въз основа на принципа, че *ius singulare* се отклонява от общото правило⁶⁹.

По същество: прилагането на специалното правило, продиктувано в случай на *venditio*, направени чрез *impressionem*, е запазено за случаите, в които *res* се намира в *eadem provincia vel loco*, където купувачът упражнява своята служба (*officium*); ако *vis* липсва, се прилага общото правило, което предвижда – според констатациите на Константин в CTh. 8.15.1 – че забраната за покупка е приложима за имущества, намиращи се в провинцията,

---

⁶⁹ Вж. Paul. I. s. *de iure singul.* D. 1.3.16: *Ius singulare est, quod contra tenorem rationis propter aliquam utilitatem auctoritate constituentium introductum est.* По темата вж. и TALAMANCA, M. *Istituzioni*, cit., p. 64 s.

като нищо не показва, че купувачът упражнява своя *officium* в по-малък териториален район: *nihil interest an in suo pago an in alieno comparavit*⁷⁰.

Този прочит, освен това, може да постави отново проблема за противоречие между обикновеното третиране на покупките и това, което зависи от процедурните инструменти, подготвени специално за случаите на сделки, „опорочени“ от *metus* в правотехнически смисъл – ако стоката е купена от местно длъжностно лице в провинцията, но не и вътре в териториалния му район на компетентност. Струва ми се обаче, че съюзът “*vel*”, който обединява думата “*provincia*” с думата “*locus*” (*in eadem provincia vel loco*), не трябва да бъде разбрана в разединителен смисъл (*in provincia или in loco*) – едното да изключва другото, а в съединителен смисъл⁷¹ – така че да се разбере и едното, и другото – съвкупно. Ако този прочит е точен, разгледаният проблем е преодолян и интерпретацията, която се опитах да дам за връзката между двете разглеждани конституции, е потвърдена.

---

⁷⁰ Тази хипотеза би трябвало да се подсили от факта, че юстиниановите юристи, които уточняват в текста “*in eadem provincia vel loco*”, включват Константиновата конституция в титела на CJ. 2.19(20) *De his quae vi metus ve causa gesta sunt*, и затова, също от гледна точка на систематичност на изложението, тя се явява като специална норма по отношение на общото правило, съдържащо се в CJ. 1.53.1, за което, както споменах в бел. 66, Юстиниан счита, че урежда *ex novo* материята.

⁷¹ Вж. FORCELLINI, E. *Lexicon totius latinitatis*, Vol. 5, p. 926, s.v. *vel*: “*Est interdum coniunctio copulativa, ita tamen, ut quadamtenus distinguat, quasi sit sive-sive*”.